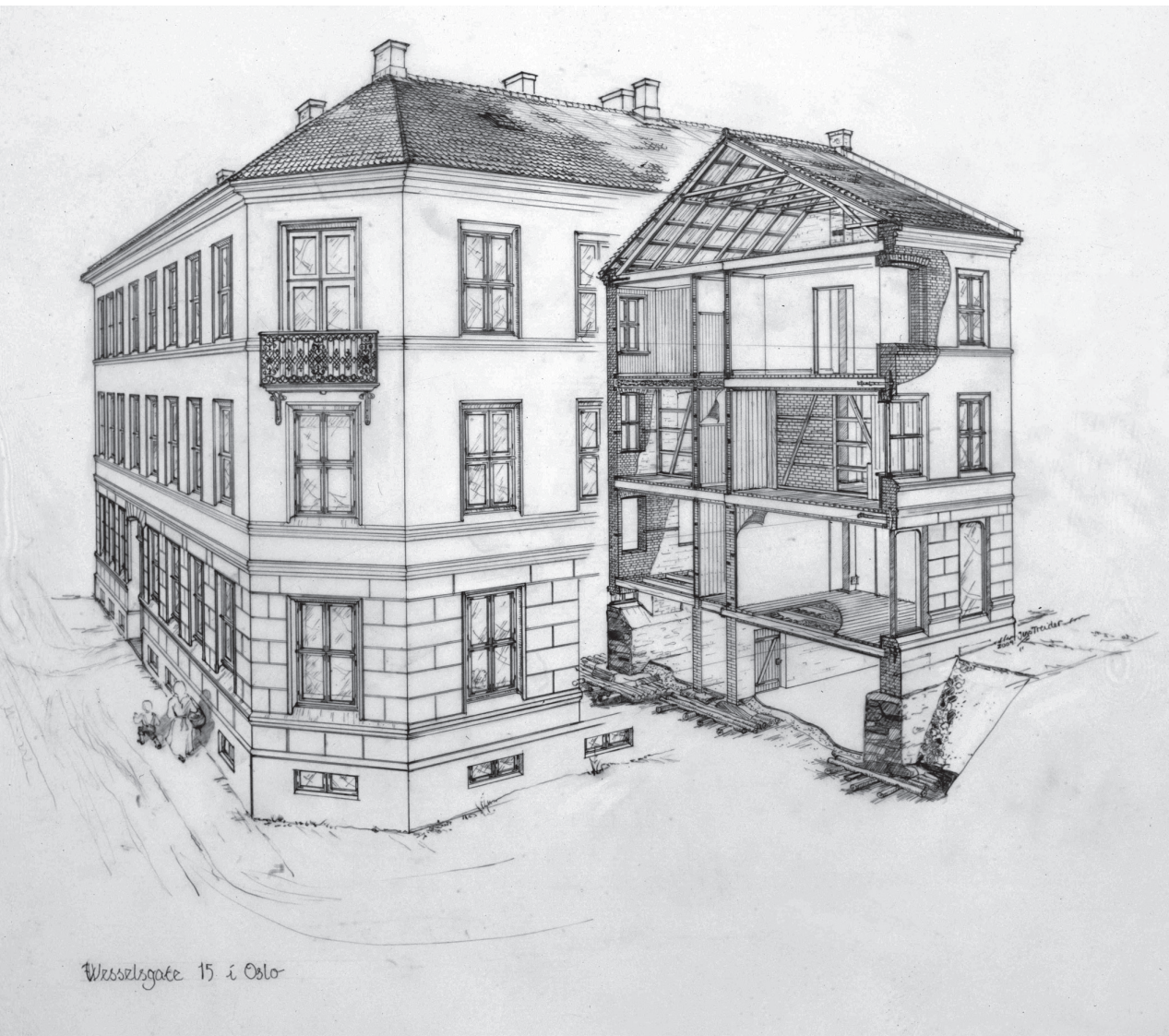

Wessels gate 15
tegnnet av Jens Treider

Wesselsgate 15 i Oslo

DESEMBER 1998 – MØTET MED EN BYGÅRD SOM SKAL RIVES

Møtet med bygården Wessels gate 15 på Meyerløkka i Oslo sentrum var ikke preget av «det første møtes sødme». Provisorisk opphamrede plater over vinduer og dører, ødelagt murverk som truet med å ramle ned over vinduer og døråpninger og tilsynelatende totalt fravær av vedlikehold gjennom mange år, ga gården et særdeles slitt og utrivelig utseende.

Inntrykket av forfall og forkommenhet ble ikke mindre sterkt da vi gikk gjennom huset fra rom til rom. I tillegg til alle bygningskadene, var det et kaos av etterlatt bohave, søppel og rot, delvis nedrevne bygningsdeler, knust glass og annet. Like fullt var det utrolig spennende å gå rundt: Klarte en å «se forbi og gjennom» rotet, kunne en fortsatt få øye på en meget intakt bygård hvor overraskende store deler av det opprinnelige huset fortsatt var tilstede.

ARKITEKTUREN

Utseende – fasadene

Det var ikke mange tegninger vi fant i arkivene. Plantegningene, som var datert 1865, viste oss stort sett den hjørnegården vi fortsatt hadde foran oss,

Venstre:
Bakgården i Wessels
gate 15 før riving
i 1999.

Høyre:
Kjøkkenet i hjørne-
leiligheten i 3. etasje.
Dokumentasjonsbilde
før riving i 1999.

Begge foto:
Anne-Lise Reinsfelt
Norsk Folkemuseum

med noen mindre endringer, slik det jo nesten alltid er med gamle hus. De viktigste endringer var fra ca. 1950, hvor kjøkkentrappen som lå vegg-i-vegg med hovedtrappen, var revet og WC var bygd i stedet. Dertil var størstedelen av loftet med takkonstruksjonen bygd om til å bli to nye leiligheter, trolig en av de aller tidligste «loftsutbygninger» som har skjedd i Oslo.

Fasadetegningene viste at arkitekten, som vi ikke kjenner navnet til, ønsket et nygotisk utseende mot gatene. Slik ble huset imidlertid ikke bygd. Det fikk et relativt enkelt utstyr i fasadene, hvor gesimsbånd og den kvaderpussede førsteetasje gir et enkelt, rolig og strengt tatt stilrent utseende. De forseggjorte vindusomramningene, med sjablongtrukket profil rundt, er vakre, og gir murveggene fin tyngde og detaljering uten å virke påtregende eller overlesset. Bakgården hadde ingen detaljering utover det som den helt enkle byggemåte angikk, og var sekkeskurt, dvs. nærmest slemmet. Hele huset var kalket og malt i mange omganger, og fargene var slik den gjenreiste gården på museet viser i dag. Det er ingen spor som tyder på at fasadene har vært vesentlig endret utover at fargene har skiftet gjennom årene.

Det er morsomt å sammenlikne Wessels gate 15 med en annen leiegård, også den en hjørnegård, som fortsatt står på sin opprinnelige plass. Oslogate 16 er antakelig bygd omtrent samtidig, med noe mindre grunnflate. Fasadene mot veiene er fortsatt intakte og er bygd omtrent slik fasadene på Wessels gate 15 var tegnet – men altså ikke bygd. Gården ble dertil «pusset opp» parallelt med at vi demonterte Wessels gate 15 og gjenoppførte den på Norsk Folkemuseum år 2000 – 2001. Et besøk i Oslogate er derfor å anbefale for alle som ønsker å se «det prosjekterte hus» Wessels gate 15 beliggende i en autentisk bysammenheng.

PLANLØSNING – INNEBYGD FLEKSIBILITET

Wessels gate 15 lå på hjørnet av Wessels gate og Langes gate. Hjørnet ut mot veikrysset var «brutt», og fra Langes gate var det portrom inn til bakgården. Selve tomten hadde tomtegrenser som møttes i skjeve vinkler, og huset ble bygd i henhold til disse. Derved fikk huset en temmelig uregelmessig grunnplan. Da huset skulle gjenoppføres, ble alle slike forhold kopiert for at den rekonstruerte bygningen skulle fremstå mest mulig slik originalen hadde vært. Grunnflaten var på 350 m².

Bygningen hadde kjeller, tre etasjer for leiligheter og fullt loft. Loft og kjeller var opprinnelig innredet med fellesrom som tørkeloft og rullebod, og ellers separate boder for alle leilighetene på loftet, mens det i kjelleren var tilsvarende felles bryggerhus, altså vaskerom med bryggerpanne og separate, private boder. Leilighetene, i prinsippet tre i hver etasje, var gruppert omkring to hovedtrapper. I tillegg var det en tredje trapp, kjøkkentrappen.

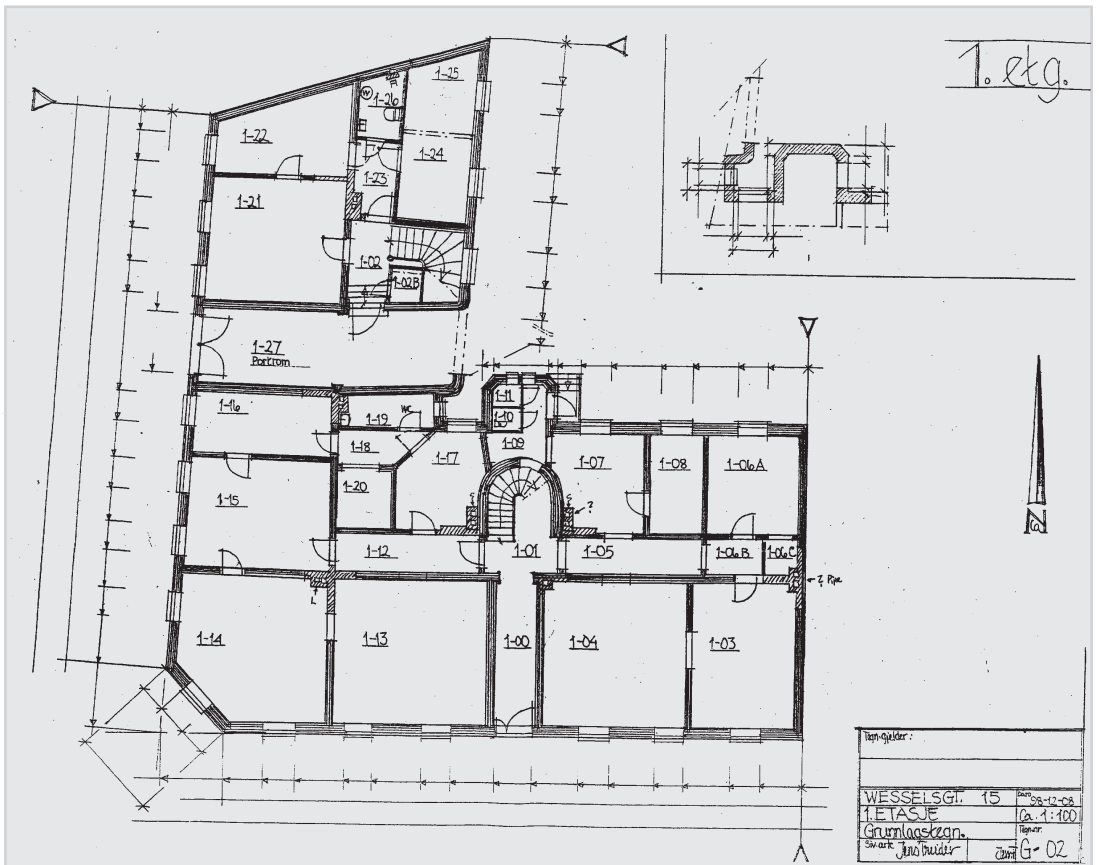
Den «fineste» delen av gården var fløyen mot Wessels gate. Her var det to store leiligheter på hver sin side av hovedtrappen. Det var inngang til disse seks leilighetene fra gaten, via en entré til den buede hovedtrapp. Tjenere, bud og andre var henvist til å bruke baktrappen, kjøkkentrappen, som hadde egen inngang fra bakgården via portrommet.

Som forventet lå stuene ut mot gatene, og kjøkken og pikeværelse mot bakgården. Soverom kunne også ligge inn mot bakgården, slik tilfellet er med en av leilighetene i hver etasje her. Trapperommene lå som alltid inn mot bakgården. Bakgården var avgrenset mot nabogårdene med høye plankegjerder og eventuelle andre uthus eller skur lagt i eiendomsgrensene.

De to trappene lå vegg-i-vegg, og er i seg selv interessante. Kjøkkentrappen lå inn mot bakgården i et utbygd trapperom, som opprinnelig hadde bemerkelsesverdig mange vindusåpninger som nå var gjenmurt. Under bygningsundersøkelsene fant vi også gjenmurte vindusåpninger i innerveggen mellom trapperommene. Alle disse hadde vært viktige med hensyn til hvordan dagslys ble spredd inn i de ellers mørke rommene i huset. Det var om å gjøre å få dagslys inn i hovedtrapperommet, som ikke hadde egne vinduer mot det fri. Dette oppnådde man ved å ha vinduer i vegg mellom trapperommene. Utvilsomt har disse vinduene hatt ugjennomsiktige glassruter, trolig i form av etset mønsterglass. Man ønsket kun lysinnfallet, ikke fri sikt inn til tjenerkapets trapp. Videre var det store vinduer også over inngangsdørene fra trapperommet inn til leilighetene, slik at litt lys sivet inn i gangene her. Vi må

Oppmålingstegning
av 1. etasje i Wessels
gate 15.

Tegning: Jens Treider

Jens Treider måler opp kilsperrer på loft i Wessels gate 15.

Foto:
H. Hjelm-Hansen.

formode at i en fin leilighet skulle dørene mellom gangen og oppholdsrommene være lukket hele tiden, slik at intet lys kom derfra. Vinduene mellom trapperommene er ikke gjenåpnet i den gjenoppførte gården. Hovedtrappen viser situasjonen slik den var fra ca. 1950 til gården ble revet.

Begge leilighetene mot Wessels gate hadde eget pikeværelse med direkte atkomst fra kjøkkenet. Hjørneleiligheten fortsatte «rundt hjørnet» og hadde værelser også mot Langes gate. Aller best utstyrt var leiligheten i tredje etasje, som hadde balkong ut fra hjørneværelset.

Fløyen som vendte ut mot Langes gate, var beregnet for utleie til et noe lavere sosialt sjikt. Dette kan sees på flere måter, men kan lettest forstås av at på et areal som ikke var større enn en av de andre to store leilighetene, kunne det leies ut til tre forskjellige leieboere på hver etasje. Dette sees av at det er tre dører inn direkte fra trapperommet mot arealet som kunne leies ut, og det er ingen egen trapp for tjenerskap. Hvis alle rommene i en etasje ble leiet ut til en leietaker, kunne vedkommende fremleie ett eller flere rom til andre. Løsningen må kunne sies å være meget fleksibel. Så sent som i 1980-årene var denne tradisjon fortsatt fullt levende, ved at det var innredet en separat studenthybel med ett lite rom, en enda mindre gang med kjøkkenbenk, samt et knøttlite toalett i 2. etasje. Hybelen hadde således egen inngang og er gjenskapt i det gjenoppførte huset.

Ved bygningsundersøkelsene fant jeg at det flere steder var murt inn buer i murverket i innerveggene i riktig høyde og med en plassering som passet utmerket for en dør, men hvor det aldri hadde vært noen døråpning. Dette kan vanskelig forstås annerledes enn at det var lagt inn en mulighet til når som helst å la et rom skifte fra en leieboer til naboen. Ved å ta ut teglstenene under buen, kunne det helt enkelt åpnes en utsparing i murverket for en ny dør. På et senere tidspunkt ble det faktisk montert en ny dør akkurat her, bare litt forskjøvet i forhold til denne buen i murverket. Mangel på kunnskap om dette førte til at det ble hugd spor i muren for innmontering av en stålbjelke på hver side av veggen, i stedet for å ta hullet rett under buen. Teglbuene hadde vært mer enn god nok overbygning for bæring av veggen over denne nye åpningen. Dører mellom ulike leieboere kunne være bygget mer eller mindre permanent inn, eller være avlåst. Ikke sjelden finner man slike dører i gamle hus, inne i gjenlukkede dørsmug bak ett eller flere lag platekledning eller panel, så også i Wessels gate 15.

Gårdens byggeteknikk og håndverk

Byggegrunnen i Osloområdet er nesten den dårligst mulige, med dyp og til dels bløt leire. Slik var det også på Meyerløkka hvor Wessels gate ligger, med minst åtte til ti meter leire over fjell. Man hadde imidlertid etter hvert funnet gode måter å fundamentere på som hadde vist seg å stå godt over tid. Wessels gate 15, antakelig den første leiegård som ble bygd på Meyerløkka, ble følgelig fundamentert på treflåter, «flytende rost», som måten heter. Solid tømmer ble lagt godt ned i leiren, vel under grunnvannsstanden. Tømmeret ble haket sammen med tverrgående stokker, så det hele ble godt forbundet som i en flåte. Flåten kunne delvis legges i to lag eller forsterkes i hjørner, i krysningspunkt for veggene og ellers på utsatte punkt. For å spre lasten fra huset og grunnmursveggene over på en større flate, murtes brede, flate stenheller over tømmeret før selve fundamentet under terrengnivå ble bygd av natursten. Leiren ble tilslutt pakket godt rundt alt tømmer og terrenget fylt opp. Ved, og noe over selve terrengoverflaten, ble ofte kjellerveggene bygd av hardbrent teglsten, slik det var i Wessels gate 15, eller også videre opp med natursten. I bryggerhuset i kjelleren på Wessels gate 15 på museet kan denne opprinnelige byggemåten sees.

I Wessels gate 15 var hovedkonstruksjonen – de bærende veggene – alle av teglsten. Kjellermurene var i tostens tykkelse, ca. 48 cm, veggene i de tre boligetasjene var alle av halvannen teglstens bredde. I hus som ble bygd senere, gikk man over til å smalne veggtykkelsene oppover i etasjene for å spare materialer. Alle bjelkelag var av tre med ca. 8 til 9 tommer høye bjelker. Mellom bjelkene var det lagt inn stubbloft med stubbloftsfyll, altså et separat og ikke synlig «gulv» hvor man la ut tørr leire, sand og i vårt tilfelle noe jeg oppfattet som koksaktig slagg, som et isolerende lag. Dette er et tungt fyll og har den store fordel at det er godt lydisolerende. I tillegg vil det antakelig øke gjennombrenningstiden for bjelkelaget ved en eventuell brann, og vil i så måte være gunstig for brannsikkerheten. Bygårder som Wessels gate 15 er

Venstre:

Bak det demonterte vinduet kan en se strukturen i murveggen. Pipa på Rikshospitalet skimtes i bakgrunnen.

Høyre:

Himling under riving. På undersiden av trebjelkene synes grovt rupanel med påspikrede stråmatter som underlag for rapping.

Begge foto:
Jens Treider

ellers ikke brannsikre konstruksjoner, på grunn av trebjelkelagene, som fort brenner og faller inn.

På undersiden av trebjelkene var det montert et grovt rupanel med påspikrede stråmatter som underlag for rapping. Rapping er forløperen til «rabitzpuss» på stålnetting, og er en stukk- og gipsmasse som kastes på og jevnes ut til en meget slett og vakker overflate som hvittes og eventuelt dekormales. Alle himlinger i Wessels gate var opprinnelig rappet. De stod forøvrig utrolig godt og var over alt stort sett intakt, om enn en del oppsprukket på grunn av husets store setningsskader. Der vi fant panelte himlinger, var dette så godt som uten unntak sekundære tilføyelser, og den opprinnelige, rappede himling fantes bakenfor. I noen rom var slike tilføyelser gjort så tidlig at vi fant de opprinnelige dekormalingene intakt bakenfor. Slik dekor ble vanligvis utført med limfarger, som med tiden svekkes og tilslutt blir helt borte når himlingene blir vasket. Ekstra morsomt var det derfor når det var mulig å redde noen intakte biter av himlingen i gården.

Det er mye å lære av å rive et gammelt hus. Da får en anledning til å undersøke forhold som man ellers ikke har mulighet til å få sett på. I Wessels gate 15 kunne vi ved større avdekninger undersøke absolutt alle vegger og bjelkelag, hugge oss skift for skift gjennom teglgesimsene ved takfoten, undersøke tettemetoden rundt dører og vinduer, og ikke bare på ett sted. Noen ganger var svarene vi fikk overraskende (noe jeg kommer tilbake til senere).

Ett av de gjennomgående trekkene, var at det så tydelig var tett samarbeid mellom de ulike håndverkere. Tømrere og murere må ha arbeidet samtidig på mange av konstruksjonene, som var sammensatte. Wessels gate 15 har

Veggkonstruksjoner i utmurt bindingsverk.

Foto: Jens Treider

yttervegger av rent murverk, men mange av innerveggene er med utmurt bindingsverk: I et solid og ganske grovt bindingsverk av ca. 5 tommers tykkelse ble det murt inn teglsten. Tømmeret som skulle brukes i bindingsverket ble hugd slik at det ble dannet en innhulning mot midten av stukkene. Derved ble murverket låst i tømmeret og kunne ikke presses ut når mørtelen var herdet. Med rette kanter ville murverket ha vært utsatt for å komme ut av stilling, ettersom det aldri blir noen fast forbindelse mellom trevirke og murverk, det binder seg ikke til hverandre.

Utmurt bindingsverk er en meget rasjonell og effektiv byggemåte som gjør at husene raskt kan reises og komme under tak. Tilsynelatende er det relativt få slike hus her til lands, men Wessels gate 15 viser oss at denne byggemåten kan være langt mer utbredt enn vi vanligvis tror. Svært mange av gårdens innervegger var av denne typen. Også den indre bæreveggen, ofte kalt «hjer-teveggen», som gikk sentralt gjennom hele og bygd parallelt med langfasadene, var bygd slik i 2. og 3. etasje. 5 tommers tykkelse på tømmeret passer utmerket til murverk av en halvtens tykkelse. Det ga også et slingringsmonn så murverket ikke kom for langt ut, da veggene deretter ble påspikret panel

av ulike typer. Inn mot pipene ble tømmerkonstruksjonene avsluttet i veggene slik at brannmurene kunne mures i rent murverk og i den bredden som var ønsket.

De utmurte bindingsverksveggene i Wessels gate var over alt kledd med trepanel. Avhengig av type rom og leilighetenes status, var det enten brukt stående staffpanel som var malt, eller – i de finere rommene – grovt rupanel som underlag for strietrekking og tapetsering eller maling på maskinpapir.

Undersøkelsene viste at koordineringen mellom håndverkerne må ha vært minst like viktig den gang som i dag for at byggesesongen kunne utnyttes maksimalt effektivt. Et eksempel på dette er at himlingene ble påkastet rappingsmassen, et temmelig sølete arbeid da det enkelte rom var ferdig med rupanel i himling så vel som på veggene. Dette ser vi av alt det hvite sølet oppover mot himlingene på rupanelveggene, bak de opprinnelige lagene med strie og maskinpapir eller tapet. Også hvitningen av himlingene har vært gjort ferdig før veggene tilslutt ble trukket og tapetsert. Da veggpapiret tilslutt ble malt, ble dette gjort ferdig med unntak av toppstrøket med maling, som ble påført etter at finsnekkeren hadde fått all belistning på plass. Det var også slående hvor få materialtyper og hvor få materialdimensjoner som var brukt.¹

Det fantes også andre morsomme spor etter håndverkerne. I en av de utmurte bindingsverksvegger var murverket murt så upresist at teglstenene kom utenfor bindingsverket. Dette var rett og slett hugd tynnere med øks, nok til at rupanelet som skulle spikres opp over kunne monteres forsvarlig og i lodd. Kanskje hadde mureren en skikkelig «dagen derpå» – eller en læregutt i faget hadde fått prøve seg?

På museet ble så vel trevirke som teglsten sortert nøye før det ble innmontert i huset. Hardbrent tegl, hard som glass, ble brukt utvendig på værutsatte steder, mens løsbrent tegl, som raskt ville ha blitt ødelagt ved frostsprengning, ble murt inn i innervegger. Slik tegl – lys på farge – fant vi en god del av. Denne kunne skjæres i med kniv, men var ellers mer enn solid nok til bruk i både bærende og ikke bærende innervegger. Denne stenen var det følgelig intet problem å hugge ned til passende tykkelse der den var murt unøyaktig. Teglstenene i bygningen er i seg selv et studium verd. De forteller mye om både teglproduksjonen og om måten tegl ble brukt på. Dette gjelder også i stor grad for trevirket i huset.

Oppvarming og tekniske installasjoner

Det var murt piper med tilstrekkelig mange pipeløp gjennom alle etasjer. De fleste startet i kjelleren, noen i første etasje. Det var gjort en del trekninger, dvs. at pipene mures skjevt sideveis for å få pipene opp mellom takkonstruksjonene og opp i mønet, hvor det er lettest å få pipegjennomføringene tette. På utsiden av takflatene inn mot bakgården var det opprinnelig lagt en gangbane til bruk for feierne, innfestet i sperrene gjennom takflaten og taktekkingene. Det var kun noen få fester igjen, men disse røpet hvordan dette i sin tid var bygd: En temmelig luftig konstruksjon, som ikke ville vært tillatt i våre dager.

Sammen med pipestokkene, rett og slett som en del av den, var det murt luftepiper som ventilerte alle kjøkken. I alle rom var det brannmurer som det utvilsomt har stått ulike typer vedovner opp mot. På kjøkkenet var det opprinnelig vedkomfyrer. Tegningen fra 1865 viser at det var røk- og damp-etter, antakelig gjort av stålblikk, over komfyrene. Disse kunne fange opp os og lede den inn i luftepipene. Noen av pikeværelsene hadde ikke direkte kontakt mot pipe, og det ble montert lange, opphengte stålrør gjennom naborommet inn i røkpipene. Denne situasjonen er gjenskapt i leiligheten fra 1905 på museet.

FLYTTEPROSESSEN

Arbeidet med å måle opp og dokumentere huset

En forutsetning for å kunne gjenoppføre en «identisk kopi», var at det ble gjort en nøy oppmåling av huset. Med et såpass stort hus var det et omfattende arbeid. Det var midtvinters da dette arbeidet begynte, og huset hadde ikke strøm eller noen varme. Dertil var tidspresset stort på grunn av at avtalen om rivetidspunktet allerede var gjort, og den store rivemaskinen på vei rundt kysten på lekter fra Bergen. (Den var for stor til å fraktes langs veiene!)

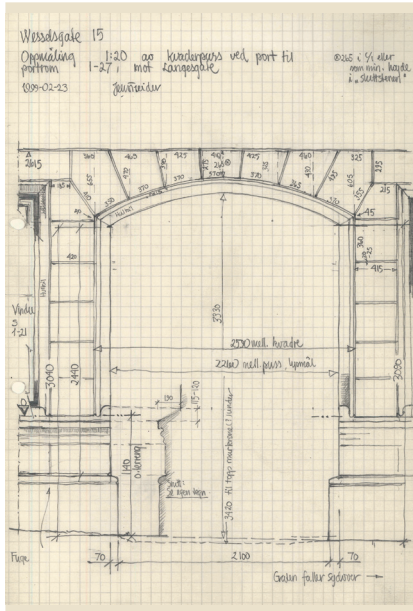
Oppgaven ble løst ved at huset ble nøy oppmålt utvendig i kjeller og første etasje. Alle rom ble individuelt målt opp før hele etasjeplanen på alle etasjer ble koblet sammen ved at innmålingen av de enkelte rom ble satt inn i de ytre rammer på rett sted ved hjelp av dør- og vindusinmålingene, som jo fantes på begge sett tegninger. Snitt ble basert på plantegningene og på måltakninger i huset.

I et slikt prosjekt er plantegninger og snitt likevel bare en god begynnelse. Alle detaljer er av interesse, både for rekonstruksjonen og for å kunne undersøke og vurdere gården mer systematisk og grundig ved anledning. Alle slike opplysninger vurderte vi som helt avgjørende for at prosjektet med gjenreisningen på museet kunne bli godt og troverdig, og at ikke resultatet skulle baseres på gjetting og bli ren konstruksjon. I alle disse detaljene lå svært mye av selve historien til gården gjemt. Vi utførte derfor et stort dokumentasjonsarbeid, som i hovedsak bestod av følgende:

I tillegg til alle oppmålingene av plan og snitt ble det utført en stor mengde innmålinger av bygningstekniske spor, av detaljer i konstruksjonene, plasseringer av innredningselement, rørføringer, luker, dekormaling o.a. En rekke oppriss ble tegnet på stedet, stort sett rene håndtegninger på rutepapir, da det ikke var mye tid til noen ny «rentegning» og kontroll av disse før huset var revet. Ikke sjelden viser det seg at det mest korrekte resultat blir når det gjøres på den måten. Når huset er revet, er det ikke lenger noen mulighet for å etterprøve det som eventuelt har blitt feil.

Det ble utført en nøy og systematisk videofilming av huset utvendig så vel som i alle rom, hvor det meste ble kommentert i detalj. Også demonterings- og oppmålingsarbeidet ble dokumentert på videofilm, i alt over 13 timer.

Fotodokumentasjonen med stillbilder er fyldig. Når tiden i et rivningshus er så kort som i vårt tilfelle, blir det av største viktighet at det blir ført

Øverst venstre:
Oppmåling av
portrom.

Skisse: Jens Treider

Øverst høyre:
Port og portrom i
Wessels gate 15 før
riving.

Nederst:
Demontering av
dørfelt til trapperom
mot Langes gate.

Begge foto:
Jens Treider

fotojournal for hvert eneste bilde. Overraskende raskt glemmer man hvor det enkelte bilde er tatt, og i så fall er informasjon tapt, eller i det minste be-
heftet med en betydelig usikkerhet som kan være avgjørende for prosjektets
troverdighet. Ved gjenreisningen har vi hele tiden kunnet vurdere fotos og
videofilmene som sikre rettesnorer for gjenoppbyggingen. Med støtte i bilder
og film er det også utrolig hva man selv husker.

Det ble gjennomført en betydelig mengde bygningsarkeologiske under-
søkelser, og vi tok ut mange prøver på veggtrekk, puss på vegger, brann-
murer, paneler og gulvbord med mer. Dette for å kunne rekonstruere hele
rom slik de har fremstått til ulike tider, for å kunne finne ut av husets og de
enkelte roms fargehistorikk og annet. Dette ble utført spesielt for å få med
oss opplysninger om eventuelle bygningsdeler og annet som det ellers ikke
gikk an å få tatt med til museet.

Vi laget også en del beskrivelser av materialene, materialbruk og bygge-
metoder, gjerne kombinert med nøye utførte skisser, spesiell avfotografering
o.a. Dette ble til dels gjort ved at vi bevisst inviterte gode og erfarne håndver-
kere og andre fagfolk, slik at de kunne være med og se og vurdere bygningen
sammen med oss.²

En del underordnede bygningsmaterialer, som blant annet dytt og stubb-
loftsleire, var det ikke mulig å ta med for gjenbruk i gjenreisningshuset. Det
ble i stedet tatt ut prøver, som ble med på flyttelassene ut til Bygdøy. Dette
gjaldt også deler av bjelkelag og murankre som ellers ikke kunne tas ut uten
fare for at huset kollapset. Sågar en stokk fra den flyvende rosten, det vil si
av tømmerflåtene under fundamentene, ble halt opp av leiren etter at gården
ellers var gått ned noen uker etter at vi forlot ruinen.

Det er svært sjelden at bygningskonservatorer får anledning til å gjøre så
nøye undersøkelser som vi egentlig ønsker. Vi fleiper ofte med hverandre og
sier at om vi virkelig skal kunne si noe sikkert om huset, så skal det «ligge
flatt» igjen etter oss. Tilfellet Wessels gate 15 er for mitt vedkomne det hus
hvor jeg er kommet nærmest til å oppfylle dette bokstavelig. Vi er derfor alle
meget tilfreds med resultatet vi har oppnådd ved gjenoppbyggingen som «tro
kopi» på museet, og vi føler vi helt og holdent kan innestå for at det gir et
meget korrekt bilde av det opprinnelige huset fra Meyerløkka.

Arbeidene med demontering og flytting til Bygdøy

Samtidig med at oppmålings- og dokumenteringsarbeidene startet opp,
startet demonteringen av alt det som var mulig å få tatt med seg for senere
innmontering i den gjenreiste bygningen. Selve hovedkonstruksjonen i tegl,
bjelkelagene med guly, stubbloft og himlinger, ble vanskelig å få med, da
dette, som nevnt over, ville blitt altfor tidkrevende og dertil usikkert. Den
var strengt tatt dårlig nok som den var. Alle murpartier over dører og vin-
duer hadde allerede falt ned på vindus- og dørkarmene, som heldigvis var
solide nok. Disse partiene raste ut ved demonteringen av vinduene, et arbeid
som derfor ble utført med aller største forsiktighet.

Demonteringsarbeidene var følgelig ikke uten risiko. Strengt tatt ble de

farligere og farligere, men dette ble kompensert ved at det hele tiden ble satt opp rekkverk rundt åpninger, provisoriske støtter og avstivninger montert hvor usikkerhet om stabiliteten oppstod. Det ble montert stillas på fasadene mot veiene og i bakgården for at arbeidene med den del av taket som skulle demonteres, kunne foregå farefritt. Alle som skulle innenfor byggeplassgjerdet måtte selvfølgelig ha foreskrevet sikkerhetsutstyr, og vi bevisstgjorde hverandre hele tiden for ikke å gå på akkord med sikkerheten til tross for det store tidspress vi arbeidet under. Vernerunder ble foretatt med større hyppighet enn vanlig.

Alt som ble demontert, ble nøye merket. Listverk ble sortert, buntet sammen og påskrevet romnummer, samt hvilken vegg bygningsdelene var montert i eller på. Det ble kjøpt inn store skipscontainere i stål, som det hele ble ryddet inn i, og containerne ble kjørt ut til museet og satt to i høyden etter hvert som de ble fullastet. Det ble montert et klimaanlegg i containerne for å sikre at det ikke oppstod skader på grunn av kondens eller for høy varme.

Av større elementer kan nevnes at alle de gjenværende trappeløpene ble demontert og siden gjenoppsatt på riktig sted i den rekonstruerte gården. Den delen av takkonstruksjonene som ikke var endret i 1950, ble demontert. Sperrebindene ble løsnet og heist ned i ett stykke på en stor lastebil - spesialtransport med egen løyve på grunn av lengden. Det ble også tatt med en del teglsten, som til dels er brukt i det nyoppsatte huset.

Både i de seks containerne, og som håndtegnede skisser, fotografier og videofilmer, men ikke minst som minner i hodene på oss som deltok i arbeidet, overlevde denne gamle bygård i sine enkeltdele et tusenårsskifte...

PROSJEKTERING OG GJENOPPBYGGING PÅ MUSEET

Et hus av tømmer kan flyttes og etterpå sies å være autentisk på mange måter. Et teglstenshus av en slik størrelse og beskaffenhet som vi hadde med å gjøre, kan ikke flyttes på samme måte. En gjenoppsetting av huset er og blir en rekonstruksjon som er mer eller mindre lik originalen. Spørsmålet ble diskutert inngående da vi skulle planlegge gjenreisningen av bygården. Det ble lagt stor vekt på at hele huset så langt det var mulig skulle fremstå som originalen, med materialer og overflatebehandlinger, utstyr m.v. så korrekt som mulig. Men det var liten grunn til å mene at denne rekonstruksjonen virkelig skulle kunne kalles «autentisk» i ett og alt, selv om svært mange enkeltdele var ekte og opprinnelige nok.

De sikkerhetskrav som nødvendigvis må stilles til et museumsbygg med hensyn til sikkerhet for publikum så vel som for gjenstandene, måtte dessuten få avgjørende betydning for huset som skulle bygges. Det var tross alt et nytt hus vi skulle sette opp, så bevaring av et gammelt hus var det egentlig ikke tale om. Huset skulle ligge midt blant de øvrige husene i Folkemuseets «Gamleby». Det måtte derfor heller ikke utgjøre noen risiko for de omkringliggende hus.

Det ble bestemt at huset skulle bygges med bærende murverk, altså i prinsippet som det gamle, men at de svært brannfarlige trebjelkelagene skulle

S. 77:

Trapperommet i sidefløyen etter at trappen er demontert.

Foto:

Anne-Lise Reinsfelt
Norsk Folkemuseum

Henning Hjelm-
Hansen demonterer
trappen.

Foto:
Jens Treider

erstattes med betongdekker. Videre skulle hele huset få innmontert brannalarm og fullsprinkles, noe det ikke er mulig å gjemme helt bort. Alt som var av materialer og overflater ellers, skulle mest mulig utføres som i den opprinnelige gården. Dette ble derfor gjennomført, slik kan vi i alle fall si at gården har fått stor grad av «visuell autentisitet» – at det alle opplever både av utseende og med hensyn til materialer og utførelser er så likt det opprinnelige hus vi har kunnet komme.

Prosjektering

Det gjenoppførte huset på museet ble prosjektert stort sett på helt vanlig måte. I første omgang skulle selve råbygget reises og huset fullføres utvendig. Planlegging og prosjektering av alle utstillingsleilighetene ville nødvendigvis gå over flere år og utføres leilighet for leilighet. Alle plantegninger som var oppmålingstegninger for rivningsgården, ble utført som «DAK-tegninger», dvs. tegnet ved hjelp av datamaskin. Disse, som kan betraktes som elektroniske «avtrykk» eller bilder av den gamle bygården, ble brukt direkte til de nye konstruksjonstegninger, og huset ble følgelig til slutt bygd slik. Derved

Hovedtrappen er nærmest demontert. Bare trappevangen står igjen.

Foto:
Jens Treider

fikk det gjenoppførte huset sin hovedform nær identisk med det gamle, så langt det lot seg gjøre.

Det gjenoppførte huset ble byggemeldt til kommunen på vanlig vis med rammesøknad og senere igangsettelsessøknad som ble godkjent. For å kunne bygge huset slik det faktisk engang var, måtte vi søke en del dispensasjoner i forhold til gjeldende regelverk. Dette dreide seg om de moderne krav til tykkelse på varmeisolasjon og annet som ville medført store endringer av utseendet. Alle disse ble innvilget, slik at den gamle gården kunne bestemme byggemåten og derved gjenskapes så langt det var mulig. Alt som gjaldt personsikkerhet, styrke på de nye bærekonstruksjoner med videre, ble derimot utført helt forskriftsmessig.

Som deler av prosjekteringsmaterialet huset skulle bygges i henhold til, inngikk de mange oppmålingsskisser og detaljtegninger som ble utført i huset som ble revet, i tillegg til alle de vanlige tegninger og beskrivelser fra arkitekt og rådgivende konsulenter for alle byggtekniske fag. Fotodokumentasjonen ble også en viktig del av dette, ikke minst for å formidle til de utførende håndverkere hvilket resultat vi ønsket å ende opp med. På dette

Innsyn i sidefløyen
under riving 1999.

Foto:
Jens Treider

grunnlag ble så den nye Wessels gate 15 bygd, med åtte «hjem» fra ulike tids- og stilperioder. Av leilighetene ble en i første etasje innredet til utstilling om selve gården, og ytterligere en som butikklokale.

Byggteknisk beskrivelse av kopien – bygningen blir reist

Byggegrunnen på Bygdøy er helt som i Wessels gate 15 i Oslo sentrum, med 14 til 17 meter til dels bløt leire over fjellgrunnen. Å bygge med stenfunderinger over tømmerflåter, fristet ikke. Det ble i stedet rammet betongpeler til fjell og støpt en meget solid kjelleretasje av betong.

Huset ble prosjektert med bærende murverk i alle ytterveggene og med dekker av betongelementer, som kunne spenne fra yttervegg til yttervegg. Over kjellermuren ble det følgelig høsten 2000 murt på tradisjonelt vis nesten 400.000 teglsten av utplukkede murere fra AF Ragnar Evensen a.s. Den høsten regnet det så godt som hele tiden, så murerne skal ha full honnør for vel gjennomført arbeid under noe trøstesløse værforhold. Huset var så vått da frosten kom at vi ikke kunne la det stå over vinteren uten å holde det noenlunde varmt, av frykt for at murverket skulle få betydelige frostska-

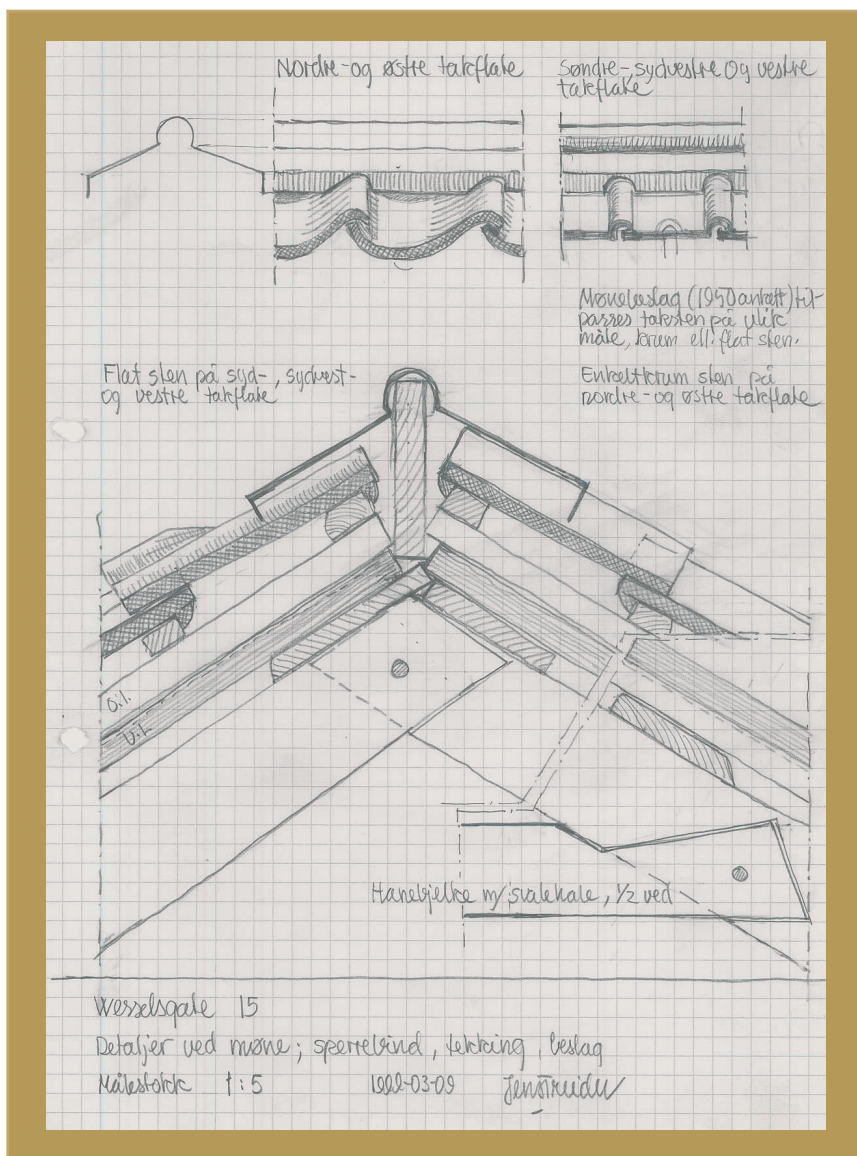

Til slutt var det bare en haug murstein og Wessels gate 15s avtrykk av gavlen på nabogården Wessels gate 13 igjen.

Foto:
Jens Treider

Over loftet ble de deler av det opprinnelige taket som vi hadde kunnet redde, oppmontert. Det var en helt underlig følelse å stå under dette taket på nytt, med helt autentisk lukt og utseende som vi hadde opplevd i den gamle gården. Resten av taket var ellers en ny konstruksjon, da den gamle var blitt helt ombygd i 1950.

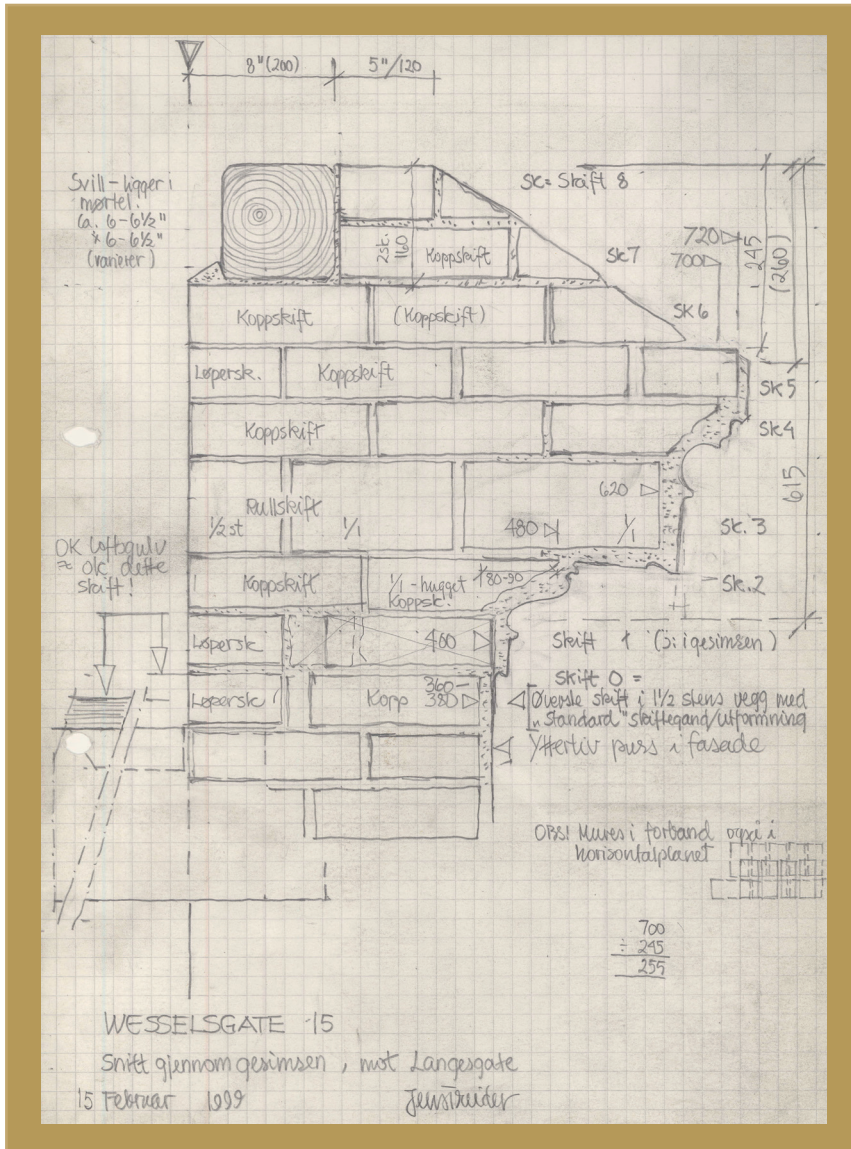
Vi ønsket så langt mulig å gjenskape det opprinnelige utseende utvendig. Da måtte vi pusse med ren kalkbasert pussmørtel og siden male med kalkfarger. Dette er arbeid som må utføres i den varme årstid. Sommeren 2001 ble derfor pussing utført og alle profiler rundt dører, vinduer, gesimser under takfoten og gesimsbånd på fasadene trukket. Dette er et arbeid som ytterst få behersker i dag. Det ble følgelig ikke lite «yrkesopplæring» selv for de erfarne murere vi hadde med, og de gjennomførte arbeidet med stadig tiltagende dyktighet og håndlag. Resultatet står meget godt. Etter dette ble huset malt med tradisjonell kalkmaling som ble tilvirket og innfarget på byggeplassen av malmester Jens Petter Lunde etter anvisning fra museets malerikonservatorer. Begge deler ble følgelig gjenopplivning av håndverk som nesten har gått helt i glemmeboken og som stort sett ikke anvendes i det hele tatt i våre dager.

Detalj av møne, med mer.

Skisse:
Jens Treider

Samtidig med at det nye råbygget ble reist, ble det gjennomført et omfattende arbeid med reparasjon av de bygningsdelene vi skulle innmontere. I første omgang dreide dette seg om dører og vinduer i ytterveggene, trappene i hovedtrappeløpene, takluker med mer. På grunn av husets gjennomført «skjeve» planer, var det knyttet stor oppmerksomhet og spenning til om begge hovedtrappeløpene ville passe inn i de nybygde trapperommene, som ikke hadde noen vegger som stod i rett vinkel mot hverandre. Dette viste seg å gå meget bra.

Snitt av gesims.

Skisse:
 Jens Treider

Det ble også etablert sprinkleranlegg samt brann- og innbruddsalarm-anlegg i hele gården. Alle nye tekniske anlegg ble utført på en slik måte at ingen skal være i tvil om at dette er nytt utstyr innmontert kun for ivareta nødvendig grad av sikkerhet.

De videre innredningsarbeidene

Etter det innledende arbeid med gjenoppføringen av selve råbygget, har de videre arbeider med gjenskapningen av de forskjellige leiligheter blitt utført

Mur- og stukkemester
Terje Berner tar
avstøping av
pussprofiler før
gården rives.

Foto:
Jens Treider

Gesimsene trekkes
på opprinnelig måte
på museet.

Foto:
Jens Treider

i mange etapper, leilighet for leilighet. Det har vært et tverrfaglig samarbeid mellom kunsthistorikere, etnologer og konservatorer fra museet, fra arkitekter, konsulenter og håndverkere i skjønn forening. Arbeidet har basert seg på hva som ble funnet av informasjon fra leilighetene i den gamle bygården selv, på hvilken måte en best kunne gi et inntrykk av livet i gården til ulike tider gjennom de siste 140 år og hvordan de leiligheter fremstod, som var rammen om dem som bodde her og i alle slike bygårder, i kortere eller lenger tid.

Det er mange nye sider ved dette som har aktualisert seg under denne lange marsjen – vi har nå holdt på kontinuerlig i over ti år. En av de mest spennende har vært museets store og strengt tatt banebrytende arbeid med hensyn til all teknologi som har vært benyttet «i de tusen hjem» til ulike tider, og som det ikke har vært arbeidet systematisk med tidligere. For å gi leilighetene en troverdig innredning, måtte også dette på plass.

AVSLUTTENDE KOMMENTARER

Litt om å arbeide med et bygd dokument

Det er alltid spennende å gå inn med skjerpet blikk i et gammelt hus. Et hus er på mange måter et arkiv: et lokalarkiv eller et privatarkiv som ligger mer eller mindre intakt og som det kan leses noe ut av. Noen ganger representerer det det absolutt eneste arkivmateriale som fortsatt finnes over eiere eller brukere, over håndverk og utsmykning eller industrielle prosesser eller annet som for lengst er glemt.

Det er bare sjelden det blir gitt anledning til å trenge inn i dette «arkivet» for å se hva det inneholder av spor etter tidligere tiders gjøren og laden, og for å avlese dette bygde dokumentet, så langt det er mulig for oss å forstå eller tolke det som måtte finnes igjen av opplysninger. Enda sjeldnere er det anledning til å sette opplysningene ned på papiret eller dokumentere det man finner og ser på annen måte.

Sett mot en slik bakgrunn har arbeidet med Wessels gate 15 vært svært verdifullt og helt spesielt. Ikke bare er det gjennomført en grundig dokumentasjon av utviklingen av et hus over en lang tidsepoke, men dertil er resultatene anskueliggjort ved oppføringen av en «fullskalamodell», som nå er et interessant hus som alle kan besøke og vandre rundt i, undres over, lære av og tildels kjenne seg igjen i.

På spørsmål om det er noe å lære av et slikt hus og det arbeid som er utført i denne gamle bygården, for oss i våre dagers superteknologiske byggebransje og samfunn, kan jeg kun svare at det utvilsomt er mye å hente for alle som måtte være åpne for slike bidrag.

På sporet av en «innebygd sosial klassesdeling»

Under arbeidet med dokumenteringen av rivningsgården, fant vi noen svært beskjedne spor i huset som forteller om en markant sosialt klassesdeling. Det tok noe tid før det gikk opp for oss hva sporene egentlig fortalte oss. Det var på grunn av at vi ikke bare gjorde undersøkelser i en del av huset, men så hva vi fant i ulike etasjer og i begge fløyer, at vi etter hvert kom på sporet av hva

Wessels gate 15
bygges på Norsk
Folkemuseum.

Foto:
Jens Treider

som her skal berettes. Det ble tid til denne dobbeltsjekkning fordi vi klarte å avslutte våre demonteringsarbeider til avtalt dag, noe som ingen hadde trodd. Dermed var ikke alle formaliteter klare mht. rivingen, og den enorme rivemaskinen med sin 40 meter høye arm, ble stående uvirksom på fortauet i nesten tre uker, mens undertegnede snuste rundt i alle konstruksjoner som fortsatt var trygt tilgjengelige, og nå i fred og ro.

Det viste seg at vi ved nærmere ettersyn kunne konstatere at det var noen bevisst gjennomførte forskjeller i utførelsen av enkelte bygningsdeler. Disse var som følger:

Vinduene var tilsynelatende like i hele huset. Ved nærmere ettersyn så vi imidlertid at vinduene som vendte ut mot Langes gate hadde annen type hengsler enn de som vendte ut mot Wessels gate. De første var av en, selv da huset ble bygd, gammeldags type hvor hjørnejern og hengsler var smidd i ett, et stabelhengsel. Vinduene mot Wessels gate hadde hengsler med dreiet knott og betydelig mer forseggjort.

«Dytten», tettingen rundt vinduene, var også utført på to måter. Mot Langes gate var vinduene dyttet med litt hamp ytterst og innerst, mens det største hulrommet mellom murverket og vinduskarmen var fylt med høvelspon. Denne var utvilsomt fra trebearbeiding under arbeidene i huset, mens

Siste hånd på verket. En opprinnelig stein fra Wessels gate 15 blir murt inn av arkitekt Hanne Aasen.

Foto:
Jens Treider

hampestryen måtte kjøpes inn. Vinduene mot Wessels gate var dyttet utelukkende med hamp gjennom hele hulrommet.

Bjelkelagene var ikke mindre spennende. Alle bjelkelag hadde stubbloft, men det fantes to vesentlig forskjellige typer. I fløyen mot Langes gate var det tatt ut to langsgående spor mot nedkant av bjelkene, på begge sider. I disse var det nøyaktig tilpasset bord som var meddratt mot de tilstøtende bord, så det ble dannet et tett og helt plant stubbloft, en bunn for bjelkelagsfyllet, innfelt mellom bjelkene. Utførelsen er svært arbeidskrevende og fordrer en meget nøyaktig utførelse fra håndverkerens side. Resten av bygget hadde bjelkelag hvor det var påspikret trelekter på begge sider av hver bjelke og hvor det var lagt ut et tilsvarende stubbloft bestående av over- og underliggere. Denne løsningen krever innkjøp av spiker og langt mer trematerialer, antatt 50% mer enn førstnevnte løsning. Alle typer materialer var «dyrt» på denne tiden, mens arbeidslønningene var svært lave. En arbeidskrevende bygge måte kunne følgelig lett forsvares som den økonomisk mest lønnsomme, fremfor en som krevde innkjøp av materialer.

Ved nærmere ettertanke gikk det opp for oss at dette viste at byggherren hadde knepet inn på byggekostnadene, så godt det lot seg gjøre, for den delen av leiegården som var beregnet for utleie til det sosialt sett lavere sjikt av

befolkningen. I tillegg til disse detaljene kommer trappeløsningen og størrelsen på rommene så vel som på hele leilighetene i de to fløyene. Fløyen mot Wessels gate hadde store og presentable rom, mens rommene var mindre og noe enklere utstyrt i fløyen mot Langes gate.

Hva trappene gjelder er dette helt tydelig. Egen, separat kjøkkentrapp eller tjenerinngang var det kun til de seks «fine» leilighetene mot Wessels gate. Man ønsket ikke at tjenerskap eller bud skulle blandes med herskapene, eller at de kunne så mye som se inn i husets hovedtrapp hvor herskapet og deres besøkende skulle ferdes. Til leilighetene mot Langes gate førte kun en trapp som alle måtte bruke. På museet er begge hovedtrappene de opprinnelige fra rivningsgården, baktrappen er rekonstruert, mens vinduene mellom trappe-rommene ikke er åpnet.

NOTER

¹⁾ Oversikt over materialer og materialdimensjoner som var brukt i Wessels gate 15 på Meyerløkka.

Av uorganiske materialer:

- Natursten til fundament og kjellermur under terreng.
- Teglsten i alle murte vegger og til taksten, samt kalkmørtel til all muring og puss, trekninger o.a.
- Gips- og stukkmasse til takrosetter og rappede himlinger, stukkklister i de tre hjørnerommene.
- Stubbloftsfill av tørr leire, sand og slagg.
- Smidde jernstenger til avstivning av teglmurene for baktrappen, murankre, trappeneser med mer.
- Støpejern i balkongen.
- Pipebeslag av støpejern.
- Takrenner og nedløpsrør var av zink.

Trematerialer:

- Treflåter av grovt tilhugget tømmer lagt i våt leire.
- 7" x 9" trebjelker i alle bjelkelag. Disse ble holdt på plass av smijerns murankre, slik at bjelkelagene også fungerte som strekkstag som holdt veggene og huset sammen på tvers av huset. Bjelke dimensjonen varierte ganske mye.
- Solide gulvbord, 2" tykke og varierende bredde mellom ca. 4 ½" og 6 ½". Så godt som alle bord flises eller klosses opp for å ta opp ujevnheter i bjelketykkelsen.
- 4" x 5" «boks», dvs. trematerialer med mål fra ca. 100 til ca. 130 mm, til konstruktivt virke, som i utmurte bindingsverksvegger, i takkonstruksjonene som sperrebind o.a.
- 2" x 2" rekker til mindre viktige skillevegger som skulle paneles direkte og til innmurte spikerslag i teglvegger bl.a. hvor teglvegger skulle kles med panel, som lekter for takstenene m.v.
- Rupanel, ukantet og grovt skåret plank med varierende dimensjon, ca. 1 ¼" eller 32mm tykke og fra 100 til 200 mm brede. Dette ble brukt «over alt», som kled-

ning, stående, på tegl- eller bindingsverksvegger som skulle trekkes med strie, som kledning i alle himlinger som ble rappet, som åser over sperrebindene i yttertakskonstruksjonen og som undertak over disse, med mer. I himlingene ble det slått sprekker i dette rupanelet før oppspikringen for bedre feste for rappingen, og det kalles da splittpanel.

- Høvlet staffpanel for mindre viktige rom. Tykkelsen var her ca. 1", altså 25mm, mens bredden varierte fra ca. 100 til 170 mm. Bruktes stående.

- Listverk ble antakelig høvlet for hånd på et snekkeri og tilpasset på stedet. Store mengder høvelspon ble brukt som isolasjon i tynne bindingsverksvegger og som "dytt", dvs. som tetting mellom vinduer eller dører og teglvegger, med mer.

- Dører og vinduer, brystningspaneler under vinduene var av tre. De var antakelig forarbeidet på snekkeri og levert for innmontering på byggeplassen. Kvaliteten på disse har vært svært god, noe vi kunne se ved at alt som fortsatt var på plass i huset, hadde vært i bruk i over 130 år og var fullt brukbare fortsatt. Vinduene var for eksempel tilvirket av den aller beste og «feteste» furu, altså de deler av treet med aller mest tyri eller harpiks. Fordi gården ved gjenoppføringen på museet ble orientert litt annerledes enn slik den opprinnelig stod, fikk vestfasaden en orientering mer mot syd. Vinduene her fikk derved litt mer varme fra solen enn de tidligere hadde hatt, hvorved harpiksen som treet naturlig inneholdt, kvaen, kokte noe ut av spesielt bundrømmene og -karmene, og rant nedover vindusbrettet under.

- Stråmatten, takrørssiv holdt sammen av tynn ståltråd og oppspikret under splittpanelet i alle himlingene som underlag for rappingen.

Overflatebehandlinger:

- Utvendig var huset pusset med ren kalkpuss og kalkmalt.

- Alle synlige overflater av tre som paneler, dører, vinduer, listverk med mer var malt med linoljemaling. Alle gulv var også malt.

- Alle oppholdsrom, stuer, soveværelser med mer, hadde strietrukne vegger.

Hampestrie ble spikret opp og pålimt maskinpapir. Når papiret tørket, ble strien strammet kraftig opp og var klar for enten tapetsering eller maling direkte på maskinpapiret. Begge løsninger fantes i Wessels gate 15. Til malingen ble det brukt linoljemaling i to til tre tynne strøk.

- De rappede himlingene var hvittet eller også malt med limfarve og antakelig dekmalt i de fineste rom.

²⁾ Vi hadde med rådgivende ingeniør i byggetekniske fag, Jan Bergsens, mur- og stukkemester Terje Berner, rørleggermester Werner Dyaas, interiørarkitekt Tale Kristina Hansteen, som deltok i oppmålingsarbeidene sammen med undertegnede og arkitektene Sørli og Haugstad a.s. Fra Folkemuseet var de tekniske konservatorene Niels Gerhard Johansen og Jan Petter Brennsund med sammen med flere kolleger. Tømrere og snekkere fra hovedentreprenøren K. Skutle a.s. var selvsagt meget involvert både i selve demonteringsarbeidene og i vurderinger mht. hva vi uten fare for liv og helse kunne ta ut av huset.

